

АНОТАЦІЯ

Тичина І. В. Організаційно-педагогічні засади підготовки військових фахівців в Україні в 1920-1940 рр. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Науки про освіту». – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2021.

У дисертації здійснено науково-теоретичний аналіз джерел і публікацій, у яких висвітлено проблеми підготовки військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр., та класифіковано їх за двома основними критеріями: хронологічним – джерела досліджуваного періоду, джерела повоєнного періоду, пострадянські джерела; формально-функціональним – архівні фонди, наукові монографії різних років, словниково-довідникова література, наукові статті та публікації, дисертації українських і зарубіжних науковців.

Окреслено особливу значущість архівних матеріалів, аналіз яких уможливив виокремлення соціально-політичних передумов формування і дозволив визначити хронологію становлення та реформування підготовки військових фахівців досліджуваного періоду.

Виявлено, що дослідження й публікації радянських часів з проблем військової освіти міжвоєнного періоду мали політизований та ідеологізований характер, що унеможливлювало проведення критичних наукових розвідок. Окреслено значущість у цьому контексті праць зарубіжних авторів, які досліджували дії радянського уряду під час національно-визвольної боротьби і періоду іноземної інтервенції на території СРСР (Дж. Бредлі, П. Кенез і Р. Абрамович, Д. Футман, Е. Ледерей, Дж. Фішер, М. Макінтош та ін.) та здійснили спробу проаналізувати логіку мислення більшовиків і заходів партії щодо створення армії та її кадрового забезпечення.

До найбільш виважених наукових позицій у межах проблеми дослідження віднесено сучасні вітчизняні (М. Балабай, О. Бондарь, І. Криленко, М. Нецадим, В. Ягупов та ін.) і зарубіжні (Г. Аннен, Дж. Тоскаліо та ін.) дисертації, у яких автори характеризують форми, методи, процес організації підготовки військових фахівців.

Науково обґрунтовано періодизацію і виявлено основні тенденції становлення процесу підготовки військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр. Виокремлено періоди та надано їх сутнісну характеристику, що уможливило системний аналіз розвитку досліджуваного феномена в умовах впливу суспільно-політичних, економічних чинників і реформ у РСЧА. Показано, що перший період (1920-1923 роки) характеризувався становленням підготовки військових фахівців на теренах України, що мала визначатися відповідністю революційному змісту і класовому характеру нової армії; другий період (1923-1937 роки) можна охарактеризувати як коренізацію і розвиток підготовки військових фахівців; головною рисою третього періоду (1937-1941 роки) була реорганізація військових шкіл у військові училища.

Зазначено, що становлення військових навчальних закладів у рамках першого періоду відбувалося в умовах реалізації Декрету про будівництво Червоної армії, в якому підкреслювалися революційність і класовий характер нової армії, що мала комплектуватися на добровільних засадах з представників робітників і селян. Зазначені зміни зумовлено необхідністю вирішення поточних проблем (відсутність уніфікованої програми навчання, низький рівень знань і недостатня підготовка випускників короткострокових курсів; різноманіття типів навчальних закладів – від командирських курсів і шкіл до армійських, дивізійних курсів та ін.) та призвело до створення значної кількості військових навчальних закладів на території України у 1920-1921 рр.

Визначено провідну тенденцію другого періоду – запровадження багатоступеневої системи військової освіти (військові школи нормального типу, курси вдосконалення, військові академії). Установлено факт створення на території підрадянської України Військово-господарської академії РСЧА на базі військово-господарського факультету Військової академії ім. М. В. Фрунзе у місті Харкові. Простежено тенденцію щодо організації освітньої системи на вимогу тодішньої військової, політичної, економічної ситуації, що дало поштовх до динамічних пошуків найбільш прийнятних форм і методів навчання для підготовки і виховання курсантів поряд із усталеними формами управління армією та її організацією.

Проаналізовано зміни у змістовому компоненті, формах і методах підготовки військових фахівців досліджуваного періоду (відбудова після національно-визвольної війни, військова реформа, період «українізації», нова економічна політика, індустріалізація тощо, що відбувалися в роки мирного соціалістичного будівництва) та з'ясовано, що посилення ідеологізації військово-педагогічної теорії негативно позначилося на практиці навчання і виховання у різного типу військових навчальних закладах. У цей же період в країні була створена мережа військових навчальних закладів, за час навчання в яких курсанти й слухачі здобували загальноосвітню, політичну і військову підготовку.

З'ясовано, що необхідність переоснащення Збройних Сил новою технікою, вдосконалення їх організаційної структури, якісна зміна в особистому складі вимагали швидкого вирішення проблеми підвищення ефективності навчально-виховної роботи у військових навчальних закладах, що спричинило переорієнтацію навчальних планів і програм на оволодіння новою бойовою технікою і прийомами використання її в бою, організацією взаємодії різних родів військ.

Висвітлено пріоритетне завдання навчальної діяльності у міжвоєнний період – запровадження нових форм і методів, що призвело до

впровадження лабораторного методу навчання у процес підготовки військових фахівців, розвитку самостійної роботи курсантів, формування навичок критичного мислення. Провідними методами професійного навчання майбутніх командирів досліджуваного періоду стали активно-трудоий (спрямований на розвиток самодіяльності курсантів, що реалізувався шляхом проведення військової гри, створення предметних класів, гуртків тощо) та активно-руховий (з використанням прикладів, аналогій і вправ) методи навчання. Зазначене вимагало наявності у військових навчальних закладах відповідно обладнаних класів. Нові форми навчання (дискусія і бесіда) мотивували курсантів до активного засвоєння і використання знань під час обговорення тем. Простежено еволюцію застосування провідних методів навчання у військових навчальних закладах досліджуваного періоду (лекційний метод навчання, «запитання-відповіді» – перша половина 20-х років ХХ ст.; лабораторний метод навчання (бесіди, доповіді, практичні заняття, репетиції, військова гра) – друга половина 20-х – перша половина 30-х років; повернення до лекційного методу навчання в поєднанні з практичними заняттями, консультаціями, самостійною роботою курсантів – друга половина 30-х років ХХ ст.).

Доведено, що нові форми і методи навчання, запроваджені у військових навчальних закладах, відповідали загальному розвитку освіти в союзних республіках СРСР та Україні зокрема, а деякі українські військові навчальні заклади (Харківська школа ЧС, Одеська артилерійська школа) перебували в авангарді освоєння і застосування на практиці загальносоюзних освітніх нововведень та наукових розробок і підтвердили на практиці свою ефективність у процесі розвитку системи військової освіти.

Визначено можливості запровадження деяких прогресивних освітніх аспектів військово-педагогічного досвіду професійної підготовки

військових фахівців України досліджуваного періоду в теорію та практику розбудови сучасної системи військової освіти України.

Здійснено порівняння історико-педагогічного досвіду підготовки військових фахівців у 20-х-40-х роках ХХ ст. із сучасним періодом та висвітлено спільні риси, детерміновані станом організації Збройних Сил України в періоди свого становлення та розвитку: «міліційна» система організації військових формувань (1920-1935 рр.) та військова служба за призовом (1990-2000-і рр.); запровадження сучасної контрактної системи та інтенсивний перехід на кадрову систему комплектування армії, що супроводжувався якісно новим рівнем підготовки фахівців у військових навчальних закладах у зв'язку із залученням армії до локальних збройних конфліктів тощо.

У результаті узагальнення та аналізу історико-педагогічного досвіду виховання військових фахівців у військових навчальних закладах досліджуваного періоду окреслено можливості його використання на кількох рівнях: загальнодержавному, регіональному, галузевому та інституційному.

Ключові слова: військовий фахівець, військовий навчальний заклад, військова підготовка, військова реформа, РСЧА, Збройні Сили.

Tychyna I. V. Organizational and pedagogical conditions of military specialists training in Ukraine in 1920-1940. – Qualifying scientific research on the rights of manuscript.

Thesis for the Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences Degree in specialty 011 – Science of Education. – Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, 2020.

The thesis has dealt with the theoretical analysis of sources and publications, which highlight the problems of military specialists training in Ukraine in 1920-1940. These publications have been classified according to two

main criteria: chronological – sources of the period under study, sources of the postwar period, post-soviet sources; formal functional – archival funds, scientific monographs of different years of publications, dictionaries and reference literature, scientific articles and publications, theses of the Ukrainian and foreign scientists.

It has been outlined the peculiar importance of archival materials, which has made it possible to identify the socio-political preconditions for the formation and development of military educational establishments on the territory of Ukraine and to determine the chronology of formation and reformation of the military specialists training of the period under study.

It has been noted that all the studies and publications of the Soviet era connected with military education in the interwar period had been politicized and ideologized, which have made it impossible to conduct critical scientific research. In this context, the high level of significance acquired foreign authors who had examined the actions of the Soviet government during the national liberation struggle and the period of foreign intervention in the USSR (J. Bradley, P. Kenez and R. Abramovich, D. Footman, E. Lederrey, J. Fisher, M. Mackintosh, and others) and had attempted to analyze the Bolsheviks' logic thinking and the party's conducts as for the army establishment and its personnel.

It has been defined that the most prominent scientific works within the problem of research were revealed by the domestic (M. Balabai, O. Bondar, I. Krylenko, M. Neschadym, V. Yarypov, etc.) and foreign (G. Annen, J. Tuscalo, etc.) theses in which the authors have characterized the forms, methods and the organizational process of military specialists training.

The periodization has been scientifically substantiated and the main tendencies of military specialists training formation process in Ukraine in 1920-1940 have been revealed. Distinct periods and their essential characteristics were defined that made it possible to analyze systematically the development of

the phenomenon under influence of socio-political, economic factors and reforms in the Red Army. The first period (1920-1923) has been characterized by the formation of the military specialists training system on the territory of Ukraine, which had to be determined based on the revolutionary content and class character of the new army; II (1923-1937) – Ukrainization and development of the system of military specialists training; III (1937-1941) – a period of rationalization in military specialists training.

It has been noted that the formation of military educational institutions had occurred in the conditions of implementation of the Decree of the Red Army Formation, which had emphasized the revolutionary and class character of the new army, which had to be completed on a voluntary basis by representatives of workers and peasants. It had been required to solve problems (lack of a unified educational program, low level of knowledge and insufficient level of training at short-term courses; the variety of educational institutions (command courses and schools, the army and division courses, etc.)). The issues mentioned above had led to the creation of a large number of military educational establishments on the territory of Ukraine in 1920-1921 as a consequence of military and political necessity.

The leading tendency of the second period has been determined the introduction of a multi-stage system of military education (normal military schools, advanced training courses, military academies). The fact of the Military Economic Academy of the Red Army foundation in Kharkiv on the basis of the military economic faculty of the Military Academy named after M. Frunze has been highlighted. According to military, political and economic request there had been activated the necessity of the most appropriate educational forms and methods of cadets' training search along with the established forms of management of the army and its organization.

It has been analyzed the changes in the content component, forms and methods of military specialists training during the period under study

(reconstruction after the national liberation war, military reform, the «Ukrainization» period, new economic policy, industrialization etc.). Moreover, it has been found out that the strengthening of military-pedagogical theory ideologization had had a negative impact on the practical education and training in military educational establishments. During the same period, a network of military educational institutions had been established in the country, where the cadets received political, military and general education training.

It has been revealed the need to re-equip the Armed Forces with new equipment and their organizational structure improvement. Furthermore, a qualitative change in a personnel had required a quick problem solution (increase of the efficiency of all educational processes in military educational institutions). Consequently, that led to the reorientation of training plans and programs and everything had been based on the acquisition of skills (knowledge how to operate new military equipment, how to use that equipment in a battle and interaction of different kinds of troops).

The priority task of education in the interwar period has been highlighted, the introduction of new forms and methods, which resulted in the introduction of the laboratory method in the process of military specialists training, the development of independent cadets' work, the formation of critical thinking skills. The leading methods of professional training of future commanders had been the active-labour training method (aimed to develop self-study cadets' skills, which was realized through military games, the organization of subject classes, clubs, etc.) and the active-motor method (based on using examples, analogies and exercises). Mentioned above had required the availability of adequately equipped classes in military educational establishments (implementing the slogan «subject classes – future laboratories»). New forms of education (discussion and conversation) had motivated cadets to master knowledge and be able to use them in a discussion. The evolution of leading teaching methods use in the military educational institutions during the second

half of the 20's – the first half of the 30's (lecture method, «questions and answers» (the first half of the 20-ies of the twentieth century); laboratory method (conversations, reports, practical classes, rehearsals, war games) has been traced. Eventually, the return to the lecture method of teaching in combination with practical classes, consultations, independent work of cadets during the second half of the 30's of the twentieth century.

It has been proved that the new forms and methods of training introduced in military educational establishments had corresponded to the general development of education in the USSR and Ukraine in particular. Some Ukrainian educational institutions (Kharkiv Red Commanders School, Odessa Artillery School) had been at the forefront of the development and application of educational innovations and scientific developments. Moreover, these educational institutions had confirmed their effectiveness in the development of the military education system in practice.

It has been determined the possibilities of historical military-pedagogical experience of military specialists training in Ukraine introduction into the theory and practice of the modern military educational system development of Ukraine.

A comparison of the historical pedagogical experience of military specialists training in the 20's-40's of the twentieth century with the modern period has been demonstrated and the common features has been determined by the state of organization of the Ukrainian Armed Forces in the period of its formation and development (the «militia» system of military formations organization (1920-1935) and military service by conscription (1990-2000); introduction of a modern contract system and an intensive transition to the personnel system of the army) which was accompanied by a qualitatively new level of training of specialists in military educational establishments in connection with the involvement of the army in local armed conflicts, etc.

As a result of generalization and analysis of the historical and pedagogical experience of military specialists training in military educational institutions of the period under study, the possibility of its application at several levels has been defined: national, regional, industrial and institutional.

Keywords: military specialists, military educational establishment, military training, military reform, Workers' and Peasants' Red Army, the Armed Forces.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких відображені основні наукові результати дисертації:

1. Тичина, І. В., 2014. Історіографічний аналіз проблеми підготовки військових фахівців в Україні у 20-40 роках ХХ сторіччя. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, вип. 5 (77), с. 124–130.

2. Тичина, І. В., 2015. Радянські командирські курси на території України в роки Громадянської війни 1919-1921 рр.: історія створення та діяльності. *Педагогічний дискурс*, вип. 18, с. 223–228.

3. Тичина, І. В., 2015. Підготовка військових фахівців в Україні у ХІХ – на початку ХХ сторіччя. *Історико-педагогічний альманах*, вип. 1(20), с. 65–69.

4. Тичина, І. В., 2015. Підготовка військових фахівців червоної армії УСРР в роки громадянської війни, як головна передумова до створення системи військової освіти в Україні у 20-х рр. ХХ сторіччя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 6, с. 359–370.

5. Tychyna, I. V., 2015. The Training of military specialists in Ukraine during the period of National Liberation Struggle in 1917-1921. *Paradigmata poznani*, № 4, pp. 147–150.

6. Тичина, І. В., 2016. Основні етапи розвитку системи підготовки військових фахівців в Україні у 20-40 роках ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, вип. № 2 (84), с. 122–128.

7. Тичина, І. В., 2017. Організація навчального процесу у військово-господарській академії РСЧА у 1936-1941 рр. *Гірська школа Українських Карпат*, вип. 16, с. 156–159.

8. Тичина, І. В., 2018. Методологічні підходи та принципи до вивчення проблеми підготовки військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр. *Педагогічні науки*, вип. 82, т. 3, с. 47–51.

9. Тичина, І. В., 2018. Технології та зміст підготовки військових фахівців України у 1920-1940 рр. В: Н. Сейко, ред. *Сучасні соціальні технології в освіті: монографія*. Житомир : вид. О. О. Євенок, с. 51–92.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Tychyna, I. V., 2015. The importance of the Workers' and Peasants' Red Army military reform of 1923-1928 years for education of military specialists. *Science and Education – Our Future: International Scientific and Practical Conference «World Science»*. Ajman, UAE, 4(4), vol. 3, pp. 6–8.

11. Тичина, І. В., 2016. Зміст підготовки фахівців у військових навчальних закладах на території України у 1920-1940-х роках. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, вип. 4 (73), с. 175–183.

12. Тичина, І. В., 2016. Організація навчально-виховного процесу в Українській кінній школі імені т. Будьонного (1920-1933 рр.). *Зимові наукові читання: Міжнародна науково-практична конференція*. Київ, Україна, 22.02.16, ч. 2. Київ: Центр наукових публікацій, с. 80–84.

13. Тичина, І. В., 2016. Підготовка військових фахівців РСЧА на території України наприкінці 1930-х років. *Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє: 13-та міжнародна*

конференція. Київ, Україна, 01.03.2016 р. Київ: НДЦ Слов'янський Світ, с. 88–92.

14. Тичина, І. В., 2016. Підготовка військових фахівців України 1920-х років ХХ століття як складова системи безпеки. *Виклики політики безпеки: історія та сучасність: міжнародна наукова конференція Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*. Львів, Україна, 16-18 червня 2016 року. Львів: Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, с. 179–180.

15. Тичина, І. В., 2016. Військово-патріотична підготовка як складова системи національного виховання в Україні у 1920-1940 роках. *Проблеми створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення з урахуванням досвіду антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях України: XXI Всеукраїнська науково-практична конференція*. Житомир, Україна, 21.04.2016. Житомир: Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова, с. 198–199.

16. Тичина, І. В., 2017. Організаційно-педагогічні умови підготовки військових фахівців в Україні (1920-1940 рр.). *Формування професійної майстерності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу: XV Міжнародна науково-практична конференція*. Житомир, Україна, 17-18.10.16, вип. 1. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, с. 122–126.

17. Тичина, І. В., 2017. Впровадження лабораторного методу навчання у військові навчальні заклади України у 1920-х роках. *Педагогіка в системі гуманітарного знання: III міжнародна науково-практична конференція*. Одеса, Україна, 8-9 вересня 2017 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», с. 21–24.

18. Тичина, І. В., 2017. Розвиток педології та її роль у організації підготовки військових фахівців в Україні (1920-ті роки). *Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи: матеріали науково-практичної конференції*. Чернівці, Україна, 26–28 жовтня 2017 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, с. 217–220.

19. Тичина, І. В., 2018. Концептуальні аспекти підготовки військових фахівців в Україні на сучасному етапі. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: матеріали IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції*. Конін – Ужгород – Дрогобич, Україна, 15 червня 2018. Конін – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, с. 242–243.

20. Тичина, І. В., 2018. Вплив періоду індустріалізації на підготовку військових фахівців в Україні у міжвоєнний період. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference*. Wolomin, Republic of Poland, 19-20 October, 2018, volume 5. Wolomin: Z. Wolomin International and Regional Cooperation University, pp. 43–44.

21. Tychyna, I. V., 2019. Institutional approach to the periodization of the military specialists training on the territory of Ukraine in the interwar period. *Modernisation of the Educational System: World Trends and National Peculiarities: International Scientific Conference*. Kaunas, Lithuania, February 22th, 2019. Kaunas: Vytautas Magnus University, pp. 298–299.